

že cílem slavjanofilů je překřtít celou Evropu na pravoslaví. Ale zanechme chmurných myšlenek a doufejme v přední představitele našeho evropanství. A jestliže ti přijmou alespoň polovinu našeho závěru a našich nadějí v ně, pak čest a sláva jim i za to a mý je přivítáme v nadšení srdce svého. Jestliže přijmou do konce jen jednu polovinu, to jest uznají alespoň samostatnost a individualitu ruského ducha, zákonitost jeho bytí a lidumilnou vše sjednocující jeho snahu, pak už tenkrát se nebude téměř oč hádat, alespoň z toho základního, hlavního. Pak by skutečně má řeč byla základem nové „události“. Ne ona sama, opakuj naposledy, byla by „událostí“ (není hodna takového názvu), nýbrž veliká Puškinova oslava, která se stala „událostí“ našeho sjednocení – sjednocení všech vzdělaných a upřímných ruských lidí pro budoucí krásný cíl.

Kapitola druhá

PUŠKIN

(Studie)

Předneseno 8. června v zasedání Společnosti milovníků ruské slovesnosti.

Puškin je zjev neobyčejný a snad jedinečný zjev ruského ducha, pravil Gogol. Dodám za sebe: a prorocký. Ano, v jeho příchodu spočívá pro všechny nás, Rusy, nesporně něco prorockého. Puškin přichází právě na samém počátku správného sebeuvědomění našeho, jakmile se jen začalo ve společnosti naší po celém století od Petrovy reformy, a příchod jeho silně napomáhá osvícení temné cesty naší novým směrodatným světlem. V tomto smyslu je Puškin proroctvím a směrnicí. Děním činnost našeho velikého básníka na tři údobí. Nemluvíím teď jako literární kritik; když se dotý-

kám tvůrčí činnosti Puškina, chci jen vysvětlit svou myšlenku o jeho prorockém pro nás významu a co tím slovem rozumím. Podotknu však mimochodem, že údobí činnosti Puškinovy nemají, zdá se mi, mezi sebou pevných hranic. Začátek „Oněgina“ patří například po mém soudu ještě k prvnímu údobí činnosti básníkovy, a „Oněgin“ se končí ve druhém údobí, když Puškin našel už své ideály v rodné zemi, přijal a zamiloval si je cele svou milující a prozíravou duší. Říkává se také zpravidla, že v prvním údobí své činnosti Puškin napodoboval evropské básníky, Parnyho, Andréa Chéniera a jiné, zvláště Byrona. Ano, bez pochyby, evropští básníci měli veliký vliv na rozvoj jeho génia a zachovali si ten vliv po celý jeho život. Přesto i ty nejranější básně Puškinovy nebyly pouhým napodobením, takže už v nich se vyjádřila neobyčejná samostatnost jeho génia. V napodobeninách neprojevuje se nikdy

tolik samostatnosti utrpení a takové hloubky sebezpoznaní, které projevoval Puškin například v „Cikánech“ – básni, kterou vztahuji ještě k prvnímu údobí jeho tvůrčí činnosti. Nemluvím ani o tvůrčí síle a prudkosti, kterých by nebylo tolik, kdyby byl jen napodoboval. V typu Aleka, hrdiny básně „Cikáni“, projevuje se už silná a hluboká, naprosto ruská myšlenka, vyjádřená později v takové harmonické úplnosti v „Oněginovi“, kde téměř týž Aleko nevystupuje už ve fantastickém světle, nýbrž v hmotě reálné a pochopitelné podobě. V Alekovi Puškin už našel a geniálně vyznačil toho nešťastného tuláka v rodné zemi, toho historického ruského trpitele, který se tak historicky nezbytně objevil v naší společnosti, odtržené od lidu. Nenašel pak jej ovšem pouze u Byrona. Typ ten je správný a byl vystižen neomylně, typ ten je stálý a usadil se na dlouho u nás v naší ruské zemi. Tito ruští tuláci bez přístřeší pokračují až dosud

ve svých toulkách a ještě dlouho, zdá se, nezmizí. A nechodí-li už v našich dobách hledat do cikánských táborů v jejich divokém svérázném způsobu života své světové ideály a uklidnění v lůně přírody od zmateného a nesmyslného života naší ruské – inteligentní společnosti, pak přece jen stejně se vrhají do socialismu, kterého za Aleka ještě nebylo, chodí s novou vírou na druhou nivu a pracují na ní horlivě, věříce, stejně jako Aleko, že ve svém fantastickém podnikání dosáhnou cílů svých a štěstí nejen pro sebe sama, ale i světového. Neboť ruský tulák potřebuje nezbytně právě světového štěstí, aby se uklidnil; laciněji se nesmíří, – ovšem, pokud jde jen o teorii. Je to stále tyž ruský člověk, který se jen objevil v různých dobách. Člověk ten, opakuji, zrodil se právě na začátku druhého století po veliké Petrově reformě v naší inteligentní společnosti, odtržené od lidu, od lidové síly. Ó, ohromná většina inteligentních

Rusů i tenkrát, za Puškina, jako nyní, v naší době, sloužila a slouží klidně v úřadech, u eráru nebo na železnici a v bankách, nebo prostě vydělává různými způsoby peníze, nebo dokonce se zabývá i vědami, přednáší – a všechno to pravidelně, lenivě a klidně, s pravidelnou gáží, s hraním v preferance, beze všeho úmyslu utéci do cikánských táborů nebo někam do míst více odpovídajících naší době. Nanejvýš si zaliberálníčí „s odstínem evropského socialismu“, ke kterému je však přidán určitý dobrodružný ruský ráz, – to však je jen otázka doby. Co na tom, že jeden se ještě ani nezačínal znepokojovat a druhý už došel k zavřeným dveřím a narazil na ně silně čelem. Jednou očekává totéž všechny, nevyjdou-li na spásitelnou cestu pokorného obcování s lidem. A nechť si to neočekává ani všechny; stačí jen „vyvolení“, stačí jen desátý díl těch, kdo se zneklidňují, aby ani ostatní ohromná většina neměla pro ně pokoje. Aleko nedovedl

ovšem ještě vypovědět správně svůj stesk: u něho je všechno ještě jaksi abstraktní, u něho je jen stesk po přírodě, stížnost na světskou společnost, světové snahy, pláč pro někde a někým ztracenou pravdu, které nikterak nemůže nalézt. Je v tom trochu Jeana Jacquesa Rousseaua. Kde je ta pravda, kde a v čem by se mohla objevit a kdy právě byla ztracena, neřekne ovšem sám, ale trpí upřímně. Fantastický a netrpělivý člověk dychtí po spáse zatím převážně jen od zjevů vnějších. Ale tak to také musí být: „Pravda je někde mimo něho, možná někde v jiných zemích, například evropských s jejich pevnými historickými řády, s jejich ustáleným veřejným a občanským životem.“ A nikdy nepochopí, že pravda je především uvnitř jeho samého, a jak by to také pochopil; vždyť není ve své vlastní zemi vlastní, už po celé století se odnaučil práci, nemá kultury, rostl jako chovanka ústavu v zavřených zdech, povinnosti plnil podiv-

né a neodpovědné podle toho, zda patřil k té či oné ze čtrnácti tříd, na které je rozdělena vzdělaná ruská společnost, zatím je to jen utržená, ve vzduchu se vznášející bublinka. A on to cítí a trpí tím a často tak mučivě! Nu a co na tom, že patře možná k rodové šlechtě a maje, jak je velmi pravděpodobné, nevolníky, dovolil si ve volnosti svého šlechtictví maličkou fantazii, aby se dal okouzlit lidmi, žijícími „bez zákona“, a jal se na čas v cikánském táboře vodit a ukazovat Míšku? (Medvěd má obecnou přezdívku „Míška“. Pozn. překl.) Je pochopitelné, že žena, „divoká žena“, podle výrazu jednoho básníka, mohla mu dát nejspíše naději na východisko jeho stesku a tu se vrhá s lehkomyšlnou, ale vášnivou vírou k Zemfiře: „Hle, kde je mé východisko, hle, kde může být mé štěstí, zde, v lůně přírody, daleko od světa, zde, u lidí, u kterých není civilizace a zákonů!“ A co se ukazuje: při první své srážce s podmínkami této di-

voké přírody neovládne se a potřísni své ruce krví. Nejen pro světovou harmonii, ale ani cikánům nehodil se nešťastný snílek a oni jej vyhánějí – bez pomsty, bez zloby, majestátně a prostoduše:

Opust nás, pyšný člověče;
Jsme divoši, neznáme zákonů,
My nemučíme, netrestáme.

Všechno to je ovšem fantastické, ale ten „pyšný člověk“ je reálný a je případně vystižen. Poprvé jej u nás vystihl Puškin a to si musíme zapamatovat. Ba právě, právě, jakmile něco není podle jeho, hned zlostně mučí a trestá za svou urážku, nebo, což je dokonce pohodlnější, vzpomene si na svou příslušnost k jedné ze čtrnácti tříd a sám zvolá možná (neboť stávalo se i to) k zákonu mučícímu a trestajícímu a povolá jej, jen aby byla pomstěna jeho osobní urážka. Ne, ta geniální báseň není napodobení! Zde se už projevuje ruské řešení otázky, „prokleté

otázky“, podle lidové víry a pravdy. „Pokoř se, pyšný člověče, a především zlom svou pýchu. Pokoř se, prázdný člověče, a především pracuj na rodné nivě,“ to je řešení podle lidové pravdy a lidového rozumu. „Pravda není mimo tebe, nýbrž v tobě samém; najdi se v sobě, podříd si sebe, ovládni se – a užiješ pravdu. Ta pravda není ve věcech, není mimo tebe a není někde za mořem, nýbrž především ve tvé vlastní práci nad sebou. Přemůžeš-li se, pokoříš-li se, – staneš se svobodným, jak sis toho nikdy ani nepředstavoval, a začneš velikou věc, i jiné učiníš svobodnými a užiješ štěstí, neboť naplní se život tvůj a pochopíš nakonec lid svůj a jeho svatou pravdu. Ani u cikánů, ani kde jinde není světová harmonie, jsi-li ty sám prvý jí nehoden, zlobný a pyšný a žádáš život zadarmo, dokonce ani netuše, že se za něho musí platit.“ Toto řešení otázky je v básni Puškinově už silně napovězeno. Ještě jasněji je vyjádřeno v „Evže-

nu Oněginovi“, básni už ne fantastické, nýbrž hmatatelně reálné, ve které je vtělen skutečný ruský život s takovou tvůrčí silou a s takovou dokonalostí, jaké nebylo před Puškinem a snad ani po něm.

Oněgin přijíždí z Petrohradu – nezbytně z Petrohradu, to bylo nepochybně nutné v básni a Puškin nemohl vynechat takového významného reálného rysu v životopisu svého hrdiny. Opakuji zase, je to týž Aleko, zvláště později, když volá ve stesku:

Proč jak ten tulský rada v lože
já nejsem poután mrtvicí?

Ale teď, na začátku básně, je ještě zpola švihák a světský člověk a příliš málo ještě žil, aby se stačil úplně zklamat v životě. Ale i jeho už začíná navštěvovat a znepokojoval:

Běs ušlechtilý tajné nudy.

V zapadlém koutě, v srdci své vlasti není ovšem u sebe, není doma. Neví, co tu má dělat, a cítí se jaksi u sebe sama na návštěvě. Později, když se toulá v stesku po rodné zemi a po zemích cizích, cítí se jako člověk nesporně vtipný a nesporně upřímný i u cizích býti cizím sám sobě. I on, pravda, miluje rodnou zemi, ale nedůvěřuje jí. Slýchal ovšem i o rodných ideálech, ale nevěří jim. Věří jen v úplnou nemožnost jakékoli práce na rodné nivě a na ty, kdo věří v tuto možnost, – kterých i tenkrát, jako nyní, nebylo mnoho, – dívá se se smutným úsměvem. Lenského zabil prostě ze splínu, možná, proč by ne, ze splínu po světovém ideálu, – to je příliš podle našeho, to je pravděpodobné. Jiná je Taťána: je to typ pevný, stojící pevně na své půdě. Je hlubší než Oněgin a ovšem také důvtipnější. Tuší už pouze svým ušlechtilým instinktem, kde a v čem je pravda, což se také projevilo ve finále básně. Puškin by byl možná udělal

lépe, kdyby byl nazval svou báseň jménem Taťány a ne Oněgina, neboť ta je nesporně hlavní hrdinkou básně. Je to pozitivní typ a ne negativní. Je to typ pozitivní krásy, je to apoteóza ruské ženy a jí určil básník vyslovit smysl básně v proslulé scéně posledního setkání Taťány s Oněginem. Může se říci, že tak krásný pozitivní typ ruské ženy se už téměř neopakoval v naší umělecké literatuře – snad kromě postavy Lízy v Turgeněvově „Šlechtickém hnízdě“. Ale manýra hledět zvysoka způsobila, že Oněgin dokonce ani vůbec nepoznal Taťanu, když se s ní setkal poprvé v zapadlém koutě ve skromné postavě čisté, nevinné dívky, kterou pojala před ním napoprvé taková plachost. Nedovedl rozeznat v ubohé dívce ucelenosti a dokonalosti a možná ji skutečně pokládal za „mravní embryo“. Ona je to embryo, po tom svém dopisu Oněginovi! Je-li kdo mravní embryo, pak je to ovšem

on sám, Oněgin, a to je nesporné. A vůbec jí ani nemohl poznat: cožpak on zná duši lidskou? Je to abstraktní člověk, je to neklidný snílek po celý svůj život. Nepoznal jí ani později v Petrohradě v podobě vznešené dámy, kde podle svých vlastních slov v dopise Taťáně „hroužil se jen v dokonalost duše vaší“. Ale to jsou jen slova: přešla v životě mimo něho jím nepoznána a neoceněna, v tom je také tragédie jejich románu. Ó, kdyby byl tenkrát na vesnici při prvním setkání s ní přijel z Anglie Childe-Harold nebo dokonce nějaký sám lord Byron a povšiml si jejího plachého, skromného kouzla a ukázal by mu na ně – ó, Oněgin byl by ihned ohromen a udiven, neboť v těch světových trpitelích je občas tak mnoho duševního lokajství! Ale to se nestalo a ten, kdo hledal světovou harmonii, když jí přečetl kázání a zachoval se přece jen překrásně, vydal se se svým splínem a s krví, prolitou

v hloupé zlosti, na rukou svých na toulky
po vlasti, nevšímaje si jí, a kypě zdravím
a silou, volat s kletbami:

Jsem ještě mlád, pln života;
Co čeká mne? Žal, tesknota!...

To pochopila Tatána. V nesmrtelných
slokách románu zobrazil ji básník, jak na-
vštívila dům tohoto podivného a záhadné-
ho jí ještě člověka. Nemluvím ani o umělec-
kosti, o nedosažitelné kráse a hloubce
těchto slok. Je v jeho pracovně, prohlíží si
jeho knihy, věci, předměty, snaží se uhád-
nout podle nich jeho duši, uhádnout svou
hádanku a „mravní embryo“ se zastavuje
nakonec v přemýšlení s podivným úsmě-
vem, s předtuchou rozřešení hádanky, a rty
její tiše šeptají:

Či parodie je to snad?

Ano, musela to zašeptat, uhádla. V Pet-
rohradě později, dávno poté, při novém je-
jich setkání, zná jej již úplně. Mimochodem,
kdo řekl, že světský, dvořanský život dotkl
se hnilobně její duše a že právě hodnost
světské dámy a nové světské pojmy byly
zčásti příčinou, proč odmítla Oněgina? Ne,
tak to nebylo. Ne, je to táž Táňa, táž dřívější
vesnická Táňa! Není zkažena, je stísněna
tím petrohradským pyšným životem, je
podlomena a trpí: nenávidí svou hodnost
světské dámy a kdo soudí o ní jinak, ten
vůbec nechápe to, co chtěl Puškin říci. A tu
praví pevně Oněginovi:

Však jiný jest již mužem mým
a toho nikdy nezdám.

Řekla to právě jako ruská žena, v tom je
její apoteóza. Vyslovuje pravdu básně.
Ó, neřeknu ani slova o jejích náboženských
názorech, o názoru na svátost manželství

– ne, toho se nedotknu. Ale což, což proto odmítla jít za ním přesto, že sama mu řekla: „miluji vás“, zda proto, že „jako ruská žena“ (a ne jižní nebo nějaká Francouzka) nebyla schopna odvážného kroku, nebyla s to přetrhout svá pouta, nebyla s to obětovat báječné pocty, bohatství, světský svuj význam, podmínky ctnosti? Ne, ruská žena je odvážná. Ruská žena půjde směle za tím, v co uvěřila, a dokázala to už... „však jiný je mužem mým a toho nikdy nezdám“. Kohopak nezradí? Jaké povinnosti? Toho starce generála, kterého přece nemůže milovat, protože miluje Oněgina, a za kterého se vdala jediné proto, že jí „se slzami zaklínání máť prosila“ a v uražené zraněné duši její bylo tehdy jen zoufalství a žádná naděje, žádný záblesk světla? Ano, je věrna tomuto generálu, svému muži, poctivému člověku, který jí miluje, váží si jí a pyšní se jí. A nechť si jí „máť prosila“, vždyť však ona, a nikdo jiný, dala souhlas, ona sama

přísahala, že mu bude jeho poctivou ženou. Nechť se vdala za něho ze zoufalství, ale zrada pokryje jej hanbou a studem a zabije jej. A což může člověk zakládat své štěstí na neštěstí druhého? Štěstí není v pouhých rozkoších lásky, ale v nejvyšší harmonii ducha. Čím uklidnit ducha, jestliže v pozadí stojí nečestný, nelítostný, nelidský čin? Má Taťána utéci jen proto, že zde je její štěstí? Ale jaké může být štěstí, je-li založeno na cizím neštěstí? Dovolte, představte si, že vy sami stavíte budovu osudu lidského s cílem, abyste nakonec obšťastnili lidi, dali jim nakonec mír a klid. A tu si také představte, že proto je nezbytně a nevyhnutelně třeba umučit pouze jednu lidskou bytost, – třeba ani ne příliš důstojnou, podle názoru leckoho dokonce směšnou bytost, ne nějakého Shakespeara, nýbrž prostě poctivého stařečka, muže mladé ženy, v jejíž lásku věří slepě, ačkoli jejího srdce vůbec nezná, váží si jí, pyšní se jí, je jí šťasten a kliden.

A tu právě jen jemu je třeba způsobit hanbu, zneuctít jej a zmučit jej a na slzách tohoto zneuctěného starce vybudovat vaši budovu! Budete souhlasit být architektem takové budovy za takových podmínek? To je otázka. A můžete připustit, byť jen na minutu, myšlenku, že by lidé, pro které by se vystavěla taková budova, souhlasili sami přijmout od vás takové štěstí, kdyby v jeho základech založeno bylo utrpení, dejme tomu, že tvora nicotného, ale nelítostně a nespravedlivě umučeného, přijmout toto štěstí a být na věky šťastnými? Řekněte, mohla rozhodnout jinak Tatána se svou vznešenou duší, se svým srdcem, které tolik vytrpělo? Ne, čistá ruská duše rozhoduje takto: „Nechť, nechť jsem sama zbavena štěstí, nechť mé neštěstí je mnohem silnější než neštěstí tohoto starce, nechť posléze nikdo a nikdy a ten stařec také ne, nedoví se o mé oběti a neocení ji, ale já nechci být šťastnou tím, že zahubím jiného!“ V tom je

tragédie, a ta také se splňuje, překročit hranici už není možné, je pozdě, a tu Tatána posílá Oněgina pryč. Řekne se: Vždyť nešťastný je také Oněgin; jednoho zachránila a druhého zahubila! Dovolte, to je druhá otázka a snad dokonce ta nejdůležitější v básni. Mimochodem, otázka – proč Tatána nešla s Oněginem, má u nás, v literatuře alespoň, svého druhu historii velmi charakteristickou, a proto jsem si dovilil rozšířit se tak o ní. A nejcharakterističtější je, že mravní rozřešení otázky podléhalo tak dlouho u nás pochybám. Myslím tak: kdyby se Tatána dokonce stala svobodnou, kdyby umřel její starý muž a ona ovdověla, že ani pak by nešla za Oněginem. Což nechápete celou podstatu tohoto charakteru? Vždyť ona vidí, kdo je on. On, věčný tulák, spatřil pojednou ženu, kterou dříve pohrdl, v novém, skvělém, nedosažitelném prostředí, – vždyť v tomto prostředí je snad celá podstata věcí. Vždyť této dívce, kterou

dříve téměř pohrdal, klaní se teď velký svět – svět, ta velká hrozná autorita pro Oněgina, přes všechny jeho světové snahy – to je to, proč se k ní vrhá oslepen! Zde je můj ideál, volá, zde je má spása, zde je východisko mého stesku, přehlédl jsem je a „štěstí se tak možným zdálo, tak blízkým“. A jako dříve Aleko k Zemfíře, tak i on tíhne k Tatáně hledaje v nové snivé fantazii všechna svá řešení. Ale což toho v něm nevidí Tatána, což jej neprohlédla už dávno? Vždyť dobře ví, že on v podstatě miluje jen svou novou fantazii a ne ji, pokornou jako dříve, Tatánu! Ona ví, že ji pokládá za něco jiného a ne za to, čím je, že dokonce ji ani nemiluje, že možná vůbec nikoho nemiluje, že ani není schopen někoho milovat přesto, že tak mučivě trpí! Miluje fantazii, vždyť však on sám je fantazie. Vždyť půjde-li za ním, pak se on hned zítra zklame a pohlédne na svou zálibu posměšně. Nemá žádné pudy, je to bylinka nesená větrem. Ona je zcela jiná; má

i v zoufalství, i v trpitelském vědomí, že její život zahynul, přec jen něco pevného a neochvějného, oč se opírá její duše. Jsou to vzpomínky na dětství, vzpomínky na rodinné místo, na zapadlou vesnici, ve které se začal její pokorný, čistý život – je to „rov nízký, stín jív a křížek u nohou, jež kryjí chůvu ubohou“. Ó, ty vzpomínky a dřívější obrazy jsou jí teď ze všeho nejčennější, pouze tyto obrazy jí zůstaly, ale ty také zachraňují její duši od konečného zoufalství. A to není maličkost, ne, v tom je už mnoho, protože tu je celý základ, tu je něco neochvějného a nerozbitného. Tu je styk s vlastní, s rodným lidem, s jeho svatyní. Ale co má on a kdo je on? Nemůže přec jít za ním ze soucitu, aby jej jen potěšila, aby mu alespoň na čas dala z láskyplné lítosti příznak štěstí, vědouc pevně předem, že zítra se podívá na toto své štěstí posměšně. Ne, jsou hluboké a pevné duše, které nemohou vědomě vydat svou svatyni hanbě, byť i z ne-

konečného soucitu. Ne, Taťána nemohla jíti za Oněginem.

Puškin byl tedy v „*Oněginovi*“, v té nesmrtelné a nedostižné své básni, velikým národním spisovatelem, jako nikdy a nikdo před ním. Ihned, tím nejpřiléhavějším a nejpronikavějším způsobem poznamenal přímo hlubinu naší podstaty, naší vrchní, nad lidem stojící společnosti. Tím, že vystihl typ ruského tuláka, tuláka až po naše dny a za našich dnů, tím, že jej první uhádl svým geniálním tušením s historickým jeho osudem a s ohromným významem jeho i v našem příštím osudu, tím, že postavil vedle něho typ pozitivní a nesporné krásy v podobě ruské ženy, Puškin ovšem také první z ruských spisovatelů předvedl před námi i v jiných dílech tohoto údobí celou řadu pozitivně krásných ruských typů, které našel v ruském lidu. Hlavní krása těchto typů je v jejich pravdě, pravdě nesporné a ohmatatelné, takže popírat se už nemo-

hou, stojí jako sochy. Ještě jednou připomenu: nemluvím jako literární kritik, a proto nemíním vykládat svou myšlenku zvlášť podrobným literárním posudkem těch geniálních děl našeho básníka. O typu ruského mnicha – letopisce mohla by se například napsat celá kniha, aby se ukázala celá důležitost, celý význam tohoto majestátního ruského vzoru pro nás, který Puškin našel v ruské zemi, který propracoval, který vytesal a postavil před námi teď už na věky v nesporné, pokorné a majestátní kráse jeho jako svědectví toho mohutného ducha lidového, který může vydat ze sebe vzory takové nesporné pravdy. Typ tento je dán, existuje, nelze jej uvést v pochybnost, říci, že je to výmysl, že je to jen fantazie a idealizace básníka. Pozorujete sami a souhlasíte; ano, to jest tudíž i duch lidu, který jej vytvořil, to jest tudíž i životní síla tohoto ducha, a ta je veliká a nelze ji obejmout. U Puškina je všude slyšet víru v ruský charakter, víru

v jeho duchovní moc, a je-li víra – pak je dozajista i naděje, velká naděje v ruského člověka.

V slávy a dobra naději
Dopředu hledím bez bázně, –

řekl sám básník stran jiné věci, ale slov těch se může přímo užítí pro všechnu jeho národní tvůrčí činnost. A nikdy ještě ani jeden ruský spisovatel, ani dříve ani po něm, nespojil se tak duševně a příbuzně s lidem svým jako Puškin. Ó, máme mnoho znalců svého lidu mezi spisovateli, kteří psali tak nadaně, tak přiléhavě a tak láskyplně o lidu, ale přitom srovnáme-li je s Puškinem, pak opravdu až dosud s výjimkou jednoho nebo dvou z nejpozdějších jeho následovníků jsou to jen „pánové“ píšící o lidu. U těch nejnadanějších z nich, dokonce právě u těchto dvou výjimek, o kterých jsem se právě zmínil, někdy najednou se zableskne

něco nadutého, něco z jiného života i světa, něco přejícího si povznést lid k sobě a obšťastnit jej tímto povznesením. V Puškino-vi pak jest právě cosi, co se zpříbuznilo s lidem *doopravdy*, co v něm dospívá téměř do jakési velmi prostoduché něžnosti. Vezměte pověst „O medvědovi“ a o tom, jak sedlák zabil jeho bojarku-medvědici, nebo vzpomeňte si na verše:

Svatý Ivane, až my začnem pít –

a pochopíte, co chci říci.

Všechny tyto poklady umění a uměleckého prozření byly nám zanechány naším velikým básníkem jako jakési poučení pro budoucí umělce, pro budoucí přicházející po něm pracovníky na téže nivě. Pozitivně se může říci: Kdyby nebylo Puškina, nebylo by ani talentů, které za ním následovaly. Neprojevily by se alespoň v takové síle a s takovou jasností, dokonce přes veliké

své nadání, jaké se jim podařilo projevit v pozdější době už za našich dnů. Ale nejde jen o pouhou poezii, o pouhou uměleckou tvorbu; kdyby nebylo Puškina, nevymezila by se snad s takovou neochvějnou silou (v jaké se to objevilo později, ačkoli stále ještě ne u všech, nýbrž jen u nemnohých) naše víra v naši ruskou samostatnost, naše vědomá už teď naděje v naše národní síly a pak i víra v příští samostatné poslání v rodině evropských národů. Tento hrdiný čin Puškinův vynikne zvláště jasně, vnikne-li se do toho, co nazývám třetím údobím jeho umělecké činnosti.

Ještě a ještě jednou opakuji, že tato údobí nemají příliš pevných hranic. Některá z děl do konce tohoto třetího údobí mohla se například objevit na samém začátku básnické činnosti našeho básníka, neboť Puškin byl vždy uceleným, abych tak řekl celistvým organismem, který nosil v sobě

všechny své zárodky najednou, uvnitř sebe, nepřijímaje jich zevně. Vnější buditel v něm jen to, co bylo už zavřeno v hloubce jeho duše. Ale organismus, ten se vyvíjel. A v údobích tohoto vývoje je možné skutečně vyznačit a poznamenat v každém z nich jeho zvláštní charakter a postupné přerození jednoho údobí do druhého. Do třetího údobí může se zařadit ten druh jeho děl, ve kterém převážně zazářily ideje vesměrné, ve kterém se odrazily básnické postavy jiných národů a do kterého se vtělili jejich géniové. Některá z těchto děl vyšla až po smrti Puškinově. A v tomto třetím údobí své činnosti znamenal náš básník něco téměř až zázračného, neslýchaného a před ním nikde a u nikoho nevidaného. V evropských literaturách byli skutečně umělci géniové obrovské velikosti, Shakespeareové, Cervantesové, Schillerové. Ale ukažte alespoň jednoho z těchto velikých géníů, který by měl takovou schopnost světové rezo-

nančnosti jako náš Puškin. A o tuto schopnost, nejhlavnější schopnost našeho národa, dělí se právě s naším lidem a hlavně tím je také lidovým básníkem. Ti největší z evropských básníků nikdy nemohli vtělit do sebe s takovou silou génia cizího, sousedního možná s nimi národa, jeho ducha, celou utajenou hloubku tohoto ducha a celý stesk jeho poslání, jak to mohl projevit Puškin. Naopak, obracejíce se k cizím národům, evropští básníci nejčastěji je převtělovali do své národnosti a chápali po svém. Dokonce u Shakespeara jsou například i Italové téměř vesměs Angličany. Jediný Puškin ze všech světových básníků má schopnost převtělit se úplně do cizí národnosti. Takové jsou scény z Fausta, takový je Lakomý rytíř a balada „Žil na světě rytíř chudý“. Přečtěte si Dona Juana – a kdyby nebylo podpisu Puškinova, nikdy byste nepoznali, že to nepsal Španěl. Jaké hluboké fantastické postavy jsou v básni: „Hostina

v době moru“. Ale v těchto fantastických postavách je patrný génus Anglie; tato báječná píseň o moru hrdiny básně, ta píseň „Mary“ s verši:

Našich dítek v hlučné škole
Zněly milé hlásečky,

to jsou anglické písně, to je splín britského génia, jeho pláč, jeho trpitelná předtucha vlastní budoucnosti. Vzpomeňte si na podivné verše:

Putuje kdysi dolinou pustou...

Je to téměř doslovný překlad prvních tří stránek z podivné mystické knihy prozaické jednoho starodávnoho anglického náboženského sektáře. – Ale je to snad jen překlad? Ve smutné a nadšené hudbě těchto veršů lze cítit samu duši severního protestantismu anglického arcikacíře, nekonečného mystika s jeho tupým, chmurným a ne-

nančnosti jako náš Puškin. A o tuto schopnost, nejhlavnější schopnost našeho národa, dělí se právě s naším lidem a hlavně tím je také lidovým básníkem. Ti největší z evropských básníků nikdy nemohli vtělit do sebe s takovou silou génia cizího, sousedního možná s nimi národa, jeho ducha, celou utajenou hloubku tohoto ducha a celý stesk jeho poslání, jak to mohl projevit Puškin. Naopak, obracejíce se k cizím národům, evropští básníci nejčastěji je převtělovali do své národnosti a chápali po svém. Dokonce u Shakespeara jsou například i Italové téměř vesměs Angličany. Jediný Puškin ze všech světových básníků má schopnost převtělit se úplně do cizí národnosti. Takové jsou scény z Fausta, takový je Lakomý rytíř a balada „Žil na světě rytíř chudý“. Přečtete si Dona Juana – a kdyby nebylo podpisu Puškinova, nikdy byste nepoznali, že to nepsal Španěl. Jaké hluboké fantastické postavy jsou v básni: „Hostina

v době moru“. Ale v těchto fantastických postavách je patrný génus Anglie; tato báječná píseň o moru hrdiny básně, ta píseň „Mary“ s verši:

Našich dítek v hlučné škole
Zněly milé hlásečky,

to jsou anglické písně, to je splín britského génia, jeho pláč, jeho trpitelná předtucha vlastní budoucnosti. Vzpomeňte si na podivné verše:

Putuje kdysi dolinou pustou...

Je to téměř doslovný překlad prvých tří stránek z podivné mystické knihy prozaické jednoho starodávného anglického náboženského sektáře. – Ale je to snad jen překlad? Ve smutné a nadšené hudbě těchto veršů lze cítit samu duši severního protestantismu anglického arcikacíře, nekonečného mystika s jeho tupým, chmurným a ne-

přemožitelným úsilím a s celou bezuzdností mystického snění. Když čtete tyto podivné verše, cítíte jaksi duch století reformace, stává se vám pochopitelným ten bojovný zápal začínajícího se protestantismu, stává se vám posléze pochopitelnou sama historie, a to nejen myslí, nýbrž tak, jako byste tam byli sami, jako byste přešli mimo ozbrojený stan sektářů, zpívali s nimi jejich hymny, plakali s nimi v jejich mystickém nadšení a věřili spolu s nimi v to, v co oni uvěřili. Á propos: a vedle tohoto náboženského mysticismu jsou rovněž náboženské sloky z koránu, nebo „Napodobení koránu“: což v tom není molim, což v tom není sám duch koránu a jeho meč, prostoduchá majestátnost víry a hrozná krvavá její síla? A je tu i starý svět, jsou zde „Egyptské noci“, jsou zde i pozemští bohové, kteří se usadili nad lidem svým jako bohové, kteří už pohrdají géniem lidu a jeho snahami, kteří už v něho nevěří, kteří se postavili pří-

mo jako osamocení bohové, šílení ve své osamocenosti, v předsmrtné nudě své a stesku, těšíce se fantastickými zvěrstvy, rozkoší hmyzu, rozkoší pavoučí samice, která sežrala svého samce. Ne, pozitivně řeknu, že nebylo básníka s takovou světovou rezonančností, jako byl Puškin, a nejde tu jen o rezonančnost, nýbrž o její podivuhodnou hloubku, o převtělení vlastního ducha do ducha cizích národů, převtělení téměř dokonalé, a proto i zázračné, protože nikde v žádném básníkovi celého světa takový zjev se neopakoval. To je jen u Puškina a v tom smyslu opakuji: je to zjev nevidaný a neslýchaný a podle našeho soudu i prorocký. Neboť... neboť... zde se projevila nejvíce jeho národní ruská síla, projevila se právě lidovost v dalším svém vývoji, lidovost v naší budoucnosti, která se skrývá už v přítomnosti a která se prorocky vyjádřila. Neboť co je síla ducha ruského národa jiného než snaha o světovost

a všelidskost v konečných svých cílech? Tím, že se stal úplně lidovým básníkem, Puškin ihned, jakmile se jen dotkl síly lidové, pak také ihned už tuší veliké příští poslání této síly. V tom je zdařilý hadač, v tom je prorok.

Opravdu, čím je pro nás Petrova reforma, a to nejen v budoucnosti, nýbrž i v tom, co už bylo, co se stalo, co se už zřejmě vyjevilo? Co znamenala pro nás tato reforma? Vždyť nebyla pro nás přece jen osvojením evropských obleků, obyčejů, vynálezů a evropské vědy. Vnikněme do toho, jak se věc měla, podívejme se pozorněji. Ano, je dost možné, že ji Petr původně začal provádět právě jen v tomto smyslu, to jest ve smyslu úzce utilitárním, ale později, v dalším rozvoji své ideje, se Petr nepochybně podřídil jistému utajenému citu, který jej vedl v jeho díle k cílům budoucím, nepochybně ohromnějším, než byl pouhý úzký utilitarismus. Právě tak i ruský lid ne-

přijal reformy z pouhého utilitarismu, nýbrž vycítil už svou předtuchou téměř ihned jistý další, nesrovnatelně vyšší cíl, než je nejužší utilitarismus – vycítil ten cíl, ovšem zase, opakují to, – podvědomě, avšak také bezprostředně a úplně životně. Vždyť my jsme tenkrát rázem zamířili k samotnému životnímu opětnému sjednocení všelidskému! Nikoliv nepřátelsky (jak, zdá se, by se bylo mělo stát), nýbrž přátelsky s plnou láskou, přijali jsme do duše své genie cizích národů všech společně, nečiníce převážných plemenných rozdílů, dovedouce instinktem téměř od nejprvnějšího kroku rozeznávat, odstraňovat protiklady, omlouvat a smiřovat rozdíly a tím už jsme projevíli svou ochotu i náklonnost, která se pro nás samy teprve nyní objevila a projevila, k obecnému, všelidskému a opětnému sjednocení se všemi plemy velikého árijského rodu. Ano, poslání ruského člověka je nesporně všeevropské a všesvětové. Stát se

skutečným Rusem, stát se úplně Rusem, znamená možná (v konečnosti), podškrtněte to, jenom stát se bratrem všech lidí, *všečlověkem*, chcete-li. Ó, všechno to slavjanofilství a západnictví je jen jedno velké nedorozumění u nás, byť historicky nezbytné. Pro pravého Rusa jsou Evropa a osud všeho velikého árijského plemene stejně drahé jako samo Rusko, jako osud vlastní rodné země, protože naším osudem je právě všesvětovost, a to ne skrze meč výbojů, nýbrž silou bratrství a bratrského snažení našeho sjednocení lidí. Zachce-li se vám vniknout do našich dějin po Petrově reformě, najdete už stopy a ukázky této myšlenky, tohoto mého snění, chcete-li charakteru našeho obcování s evropskými plemy dokonce v naší státní politice. Neboť co dělalo Rusko po celá ta dvě století ve své politice jiného, než že sloužilo Evropě možná mnohem více než sobě samému? Nemyslím, že by to pocházelo jen z neschopnosti

našich politiků. Evropské národy ani nevědí, jak jsou nám drazí. A v budoucnosti, věřím v to, my, to jest ovšem ne my, nýbrž budoucí, příští ruští lidé pochopí už všichni do jednoho, že stát se skutečným Rusem bude právě znamenat snažit se definitivně vnést smír do evropských protikladů už definitivně ukázat východisko evropskému splínu v naší ruské duši, všelidské a všechno sjednocující, zahrnouti v ní s bratrskou láskou všechny naše bratry a koneckonců možná pronést i definitivní slovo velké obecné harmonie bratrského definitivního souladu všech plemen podle Kristova evangelního zákona. Vím, příliš dobře vím, že má slova mohou vypadati nadšeně, přehnaně a fantasticky. Nechť. Já však nelituji, že jsem je vyslovil. To se muselo vyslovit. Zvláště však nyní, ve chvíli naší slavnosti, ve chvíli uctění našeho velikého génia, který tuto ideu ztělesňuje ve své umělecké síle. A ta myšlenka nebyla vyslovena poprvé,

neříkám naprosto nic nového. Bude to hlavně vypadat domyšlivě. „Tomu, ta naše žeb-
rácká, ta naše hrubá země, má míti takový
osud? To nám je určeno říci lidstvu nové
slovo?“ Dobrá. Což mluvím o ekonomické
slávě, o slávě meče či vědy? Mluvím jen
o bratrství lidí a o tom, že k světovému vše-
lidsky bratrskému sjednocení je ruské srd-
ce ze všech národů snad nejvíce předurče-
no, vidím stopy toho v našich dějinách,
v našich nadaných lidech, v uměleckém
génii Puškina. Ať si je naše země žeb-
rácká, přece na tuto žeb-
ráckou zemi „v podobě
raba sestupoval žehnaje Kristus“. Proč by-
chom nepřijali v sobě posledního slova
jeho? Což on sám se nenarodil v jeslích?
Opakuji: můžeme alespoň ukázati na Puš-
kina, na všesvětovost a všelidskost jeho gé-
nia. Vždyť mohl shrnout cizí génie ve své
duši jako příbuzné. V umění alespoň,
v umělecké tvorbě projevil tu všesvětovost
snažení ruského ducha nepochybně,

a v tom je už veliký příklad. Je-li naše myš-
lenka fantazií, pak s Puškinem může se tato
fantazie opřít alespoň o určitý základ. Kdy-
by žil déle, byl by možná vyjevil nesmrte-
lné a veliké obrazy ruské duše, pochopitel-
né už našim evropským bratřím, přivábil
by je k nám mnohem více a blíže než nyní,
stačil by jim možná vysvětlit celou pravdu
našich snah a oni by nás už chápali více než
nyní, začali by nás vytušovat, přestali by se
na nás dívat tak nedůvěřivě a nadutě, jako
se dívají ještě nyní. Kdyby byl Puškin žil
déle, pak by bylo možná i mezi námi méně
nedorozumění a sporů, než tomu je nyní.
Ale Bůh soudil jinak. Puškin zemřel v pl-
ném rozvoji svých sil a nesporně odnesl
s sebou do hrobu určité veliké tajemství.
A tu my teď bez něho snažíme se toto ta-
jemství uhádnouti.